

«КОЗЕЛ ВІДПУЩЕННЯ»

як структуруючий механізм пристрастей Христових за Рене Жираром

Аннотация. У статті розкривається біблійний механізм «козла відпущення», який структурує події навколо Пристрастей Христових. Рене Жирар, франко-американський автор, як ніхто інший намагається пояснити те, що в серці культури людського суспільства заховані певні механізми. Жирар називає їх «таємницею жертвоприношення». Новий Завіт, стверджує Жирар, на відміну від Старого, який так до кінця і не звільнився від елемента насилля в концепції божества, виводить на чисту воду механізм «козла відпущення» і кризу жертвоприношення. У текстах, які описують Пристрасті Христові, викривається механізм гоніння, на який так часто спокушається натовп. Це і є принцип «козла відпущення», або колективне перенесення дифузного насильства на випадкову жертву. Вислів «козел відпущення» позначає одночасно невинуватість жертви, природу колективного антагонізму, яка спрямована проти неї, та колективний результат цього антагонізму. Коріння ритуалу перебуває у вбивстві жертви, що його вчиняє священник в присутності всієї спільноти. Після вбивства (лінчування) жертви останню починають прославляти як ту, що змогла вирішити конфліктну ситуацію. Вона стає одночасно і поганою і доброю. Спочатку винувають, а потім такою, що спасає, тобто божественною. Виходить так, що жертвоприношення є головним релігійним інститутом усіх архаїчних релігій, а феномен «козла відпущення» є фундацією жертвоприношення.

Ключевые слова: козел відпущення, мімесис, міф, священне, культура, жертва, відкуплення, Пристрасті Христові.

Abstract. In an article we wrote about biblical mechanism of the «scapegoat», which is the structure of events around the Passions of Christ. Rene Girard, a French-American author, explains the mechanism that lies in the heart of the culture of the human society. Girard called it «the mystery of sacrifice». New Testament, according to Girard, on the contrary from the Old Testament, which not being fully free from the element of violence in the concept of deity, bring into the open water the mechanism of a goat in the form of a sacrifice and a crisis of sacrifice. In the texts that describe the Passions of Christ, the mechanism of «scapegoat» is uncovered. The principle of the scapegoat transfers violence to the victim. The scapegoat signifies the innocence of the victim, the nature of collective antagonism, which is directed against it, and the collective result of antagonism. The root of the ritual is to be found in the act of killing of the sacrifice by the priest in the presence of the whole community. After lynching of victim, the victim is honored, as the one who could resist the conflict. The victim became bad and good at the same time. Firstly it is guilty and secondly it is saves us and became divine. That is why sacrifice is most important religious institute of all archaic religions, and the phenomenon of the scapegoat is the foundation of that sacrifice.

Keywords: *scapegoat, mimesis, myth, sacred, culture, sacrifice, redemption, Passions of Christ.*

Анатолій Денисенко, кандидат філософських наук (теологія), науковий співробітник Східноєвропейського інституту теології, автор книги «Теологія визволення: ідеї, критика, перспективи», багатьох статей в альманасі «Богомисліє» (Київ, Україна).

ВСТУП

«Нехай з мене не тішаться ті, хто ворогує на мене безвинно,
нехай ті не моргають очима, хто мене без причини ненавидить»
(Пс. 34:19)

Під час Пасхальних свят не можна в черговий раз¹ не згадати ідеї франко-американського теолога і філософа Рене Жирара (1923–2015). Але перед цим скажемо кілька слів про саму постать, до якої ми звертаємося. Рене Жирар був літературним критиком, істориком і антропологом. Він народився на Різдво 1923 року у французькому Авіньйоні. З 1943-го по 1947 рік вивчав середньовічну історію в Парижі. Захистив дисертацію на тему: «Приватне життя в Авіньйоні в другій половині XV століття» («*La vie privée à Avignon dans la seconde moitié du XVe siècle*»). З 1947 року продовжував навчатися в Університеті Індіани (США), де захистив дисертацію на тему «Американська суспільна думка і Франція (1940–1943)» та отримав ступінь доктора філософії. За своєю першою освітою Жирар не був ні філософом, ані богословом, ані релігієзнавцем. Захистивши дві докторські дисертації в галузі історії (з палеографії та у сфері сучасних французько-американських відносин), він працював викладачем французької літератури, культурології та літературознавства в таких американських університетах, як: Університет Джона Гопкінса, Університет штату Нью-Йорк та Стенфордський університет. Своїм знайомством з ідеями Жирара автор цієї короткої статті зобов'язаний македонському однокурсникові Ігорю Дімовському, який ще 2006 року написав яскраву магістерську роботу на тему насильства, де поєднав думки Джона Мілбанка і Рене Жирара. Його робота мала назву: «Критичний огляд поняття насильства в теоріях відкуплення Рене Жирара і Джона Мілбанка: до сучасної теорії відкуплення»².

У книзі «Жирар і теологія» в розділі «Жирар і теологи» британський дослідник Майкл Кірван наводить список сучасних мислителів, які не залишилися байдужими до культурологічної парадигми Рене Жирара. У цьому списку такі імена, як: єзуїт Ханс Урс фон Бальтазар, англіканський богослов, архієпископ Кентерберійський Роуен Вільямс, засновник і лідер «радикальної ортодоксії» Джон Мілбанк³. Не можна не погодитися з тією думкою, що до середини ХХІ століття, якщо не раніше, Жирар буде відомий як один з інтелектуальних першопрохідців ХХ століття⁴. Відлуння його теорії вже сьогодні можна знайти в політичних, етнічних, релігійних, соціальних, расових та інших сучасних актуальних темах. Наприклад, розмірковуючи про тероризм, у своїй книзі «Секулярна доба» відомий канадський мислитель Чарльз Тейлор не забуває вдатися до теорії священного насильства Жирара⁵.

¹ Анатолій Денисенко. В начале было убийство: Рене Жирар и преодоление секулярного. Страницы. 20:1 (2016). 113-120.

² Igor Dimovsky. "A critical Review of the notion of Violence in the Theories of Atonement of Rene Girard and John Milbank: Toward a Contemporary Theory of Atonement". Osijek: ETF, 2006.

³ Michael Kirwan. Girard and Theology. London: T&T Clark, 2009, p. 132-142.

⁴ Ibid. P. 132.

⁵ Charles Taylor. A Secular Age. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University

МЕХАНІЗМ «КОЗЛА ВІДПУЩЕННЯ»

Філософ/теолог/літературний критик протягом усієї своєї літературно-наукової діяльності намагався пояснити те, що в серці культури людського суспільства заховані певні механізми (Жирар називає їх «таємницею жертвоприношення»). Їх ми і маємо викрити/дешифрувати, читаючи оповіді про останні дні земного життя Ісуса Христа.

Вважається, що юдейська Біблія дала поштовх демістифікації міфу та викрила насильницький фундамент сакрального. Це розкриття починається з третього розділу Книги Буття. З історії Авеля та Каїна. На перший погляд це міфологічна історія, щось на кшталт римського міфу про братів-близнюків Ромула і Рема. Один брат убиває іншого, і це стає початком цивілізації/міста. Різниця лише в тому, що якщо римський міф виправдовує вчинок Ромула, який вбив Рема і заснував місто, то Біблія засуджує вчинок Каїна і вважає це вбивство несправедливим і брутальним актом. Ще один приклад можна знайти в оповіді про Йосипа та дружину Потіфара, яка намагалася спокусити майбутнього патріарха, а коли її спроба не вдалася, вона звинуватила його в спробі поглумитися над нею. Ця історія має паралель у грецькому міфі про Іпполіта, сина Тесея. Друга дружина Тесея, Федра, звела на Іпполіта наклеп за те, що він не відповів взаємністю на її кохання. Тесеї прокляв сина; коли Іпполіт мчав біля моря на колісниці, Посейдон вислав з моря бика, що наполохав коней, які скинули юнака на землю, і він загинув.

Новий Завіт, стверджує Жирар, на відміну від Старого (останній так до кінця і не звільнився від елемента насилля в концепції божества⁶), виводить на чисту воду механізм «козла відпущення» і кризу жертвоприношення: *«І принесе Аарон козла, що на нього вийшов жеребок для Господа, і вчинить його жертвою за гріх»* (3 М. 9:16); *«І покладе Аарон обидві руки свої на голову живого козла, і визнає над ним усі гріхи Ізраїлевих синів та всі їхні провини через усі їхні гріхи, і складе їх на голову козла, та й пошле... на пустиню»* (3 М. 16:21). Біблія, на відміну від міфології, стає на бік жертви і десакралізує насилля.

Протягом століть теологи та історики релігії неправильно розуміли сутність жертви Христа, вважає Жирар. У той самий час, як на Пасху християни концентрують свою увагу на Воскресінні, вони ризикують у котрий раз пропустити природу жертвоприношення. Зважаючи на те що віруючі найчастіше не усвідомлюють ролі насилля (теологію жертвоприношення), жертвна процедура все ж таки передбачає певне неусвідомлене⁷.

Ідея Жирара полягає в тому, що вбивати жертву злочинно, бо вона священна, але жертва не буде священною, якщо її не вбити⁸. Якщо жертвоприношення

Press, 2007, p. 648.

⁶ Рене Жирар. Вещи, сокрытые от создания мира. – М.: ББИ, 2016. – С. 196.

⁷ Рене Жирар. Насилие и священное. – М.: Новое лит. обозрение, 2010. – С. 8.

⁸ Там само.

уявляється як злочинне насилля, то, з іншого боку, немає такого насилля, яке не можна описати в термінах жертвоприношення⁹.

Жирар не погоджується з домінуючою точкою зору щодо жертви як жертви замісної. Жертва не заміщає того чи іншого індивіда, який перебуває під загрозою, вона також не приноситься тому чи іншому кровожерливому індивіду, бо водночас і заміщає відразу всіх членів спільноти, і відразу їм всім приноситься¹⁰. Жертвоприношення захищає відразу весь колектив від його власного насилля, воно розвертає колектив проти жертв, які є самі по собі сторонніми для нього. Жертвоприношення, нагадує Жирар, виконує соціальну функцію, намагаючись спростувати розбрати, суперництво, заздрість між братами, відновлює в колективі гармонію, підсилює соціальну єдність¹¹. Жертвоприношення це насилля без ризику помсти (бо помста – це безкінечний і нескінченний процес)¹². Функція жертвоприношення, яка завжди від нас вислизає, полягає в тому, щоб заспокоїти внутрішнє насилля і не дати розгорітися конфліктам¹³. Жертвоприношення не дає розвинути паросткам насилля. Воно розриває порочне коло помсти. Насиллям не можна зупинити помсту. Зупинити потрібно саму помсту¹⁴.

Козел відпущення, пише Жирар, не позбавляє ні від епідемій, ані від засухи, ані від підтоплень. Головний вимір будь-якого конфлікту в тому, що він впливає на людські взаємовідносини – розв’язує кризу¹⁵. Люди в групі схильні до миттєвих перемін у взаємовідносинах як у бік доброго, так і в бік поганого. Якщо повний цикл змін вони приписують колективній жертві, яка сприяє їх поверненню до нормальності, то вони невідмінно прийдуть до віри в трансцендентну силу, яку розглядають двояко: вона приносить загибель і спасіння, покарання і нагороду. Ця сила виявляється завдяки тому самому насиллю, жертвою і в той самий час натхненницею якого вона і є. Якщо жертва в змозі поширити свій позитивний вплив на тих, хто її вбив, і після своєї смерті, то вона або воскресла, або померла по-справжньому. Жертва стає безсмертною та трансцендентною¹⁶. Саме так Жирар пояснює священне.

У текстах, які описують Пристрасті Христові, викривається механізм гоніння, на який так часто спокушається натовп. Це і є принцип «козла відпущення», або колективне перенесення дифузного насильства на випадкову жертву¹⁷. Вислів «козел відпущення» позначає одночасно невинуватість жертви, природу колективного антагонізму, яка спрямована проти неї, та колективний результат цього антагонізму¹⁸. Коріння ритуалу

⁹ Там само.

¹⁰ Там само, 15.

¹¹ Там само, 16.

¹² Там само, 22.

¹³ Там само, 23.

¹⁴ Там само, 25-28.

¹⁵ Рене Жирар. Козел отпущения. – СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2010. – С. 78.

¹⁶ Там само, 79

¹⁷ Раймунд Швагер. Чи потребуємо козла відпущення? – Львів: Свічадо, 2005. – С. 35.

¹⁸ Жирар. Козел отпущения. С. 72.

перебуває у вбивстві жертви, що його вчиняє священник у присутності всієї спільноти. Після вбивства (лінчування) жертви останню починають прославляти як ту, що змогла вирішити конфліктну ситуацію. Вона стає одночасно і поганою і доброю. Спочатку винуватою, а потім такою, що спасає, тобто божественною. Виходить так, що жертвоприношення є головним релігійним інститутом усіх архаїчних релігій, а феномен «козла відпущення» є фундацією жертвоприношення. Коли спільнота знаходить примирення завдяки козлу відпущення, то спочатку всі конфліктуючі сторони начебто стають щасливими і знаходять порозуміння. Але дуже швидко приходить усвідомлення того, що суперництво повторюється. Міметична криза («*people all desire the same things*») нікуди не зникає. Що ж тоді робити? Спільнота згадує, що єдина жертва спроможна зупинити боротьбу і принести мир. Що тоді робить спільнота? Що роблять усі спільноти? Обирають жертву і вбивають її тим самим способом, яким була вбита найперша жертва. Різниця лише в тому, що тепер убивство може відбуватися «ритуалістично» (під час літургії, згадування тощо), а не «істерично»¹⁹. Інакше кажучи, щоб зупинити катастрофу, має відбутися ще більша катастрофа. Але тепер для цього є ритуал, який імітує весь цей кризовий процес та його вирішення. І він, на щастя, працює.

З основних текстів, пов'язаних з теорією «козла відпущення», можна виділити уривок з Ісаї про «жертву Отрока Божого» (Іс. 53). «Отрок Божий» репрезентує дуже позитивного пророка, але дуже слабкого. Він утілює в себе такий тип особистості, який завжди є непопулярним у суспільстві, проти якого люди виступають без будь-якої причини. Натовп його лінчує та вбиває: «*Він гноблений був та принижуваний... за провини Мого народу на смерть Його дано...*» (Іс. 53:7-8), що в остаточному разі стає прототипом християнських Пристрастей Христових. «*...І на Нього Господь поклав гріхи усіх нас!*» (Іс. 53:6). Це є перевернутою міфологією, тим, чим насправді вона має бути. Біблія – це єдиний текст у світі, зазначає Жирар, який документує перехід від людського жертвоприношення первонародженого до тваринного жертвоприношення. Біблійний наратив рухається в такому напрямі: показати справжню природу винуватості жертви і замінити її меншою жертвою або взагалі не жертвою, а спомином про жертву²⁰. Як говорить пророк Осія: «*Бо я милості хочу, а не жертви, і Богопізнання – більше від цілопалень*» (Ос. 6:6).

Жирар вважає, що не тільки соціальний, а й навіть увесь культурний лад ґрунтується на механізмі «козла відпущення»²¹. Людська культура заснована на вбивстві²². Взаємна ворожість перетворюється на одностаїну дію,

¹⁹ Robert Pogue Harrison. Why do we fight? How do we stop? 109-124 // Cynthia L. Haven (ed.) Conversation with Rene Girard. Prophet of Envy. – NY: Bloomsbury Academic, 2020. – P. 111.

²⁰ Ibid. 117.

²¹ Швагер, 38.

²² Джеймс Аллісон. Жизнь в последние времена. Иной взгляд на эсхатологию. – М.: ББИ, 2010. – С. 17.

пише дослідник Раймунд Швагер, аналізуючи концепції Жирара. Агресія поляризується на одного члена групи, спільнота об'єднується проти жертви, виключає зі свого кола «злочинця» і вбиває його²³. Взаємне суперництво раптово перетворюється на колективний наступ усіх проти одного, чим, що не дивно, досягається бажаний мир. Але і той, кого виштовхнули, не залишається осторонь. Жертва стає носієм порятунку. Досвід, отриманий при колективному вбивстві якоїсь випадкової жертви, тотожний із досвідом сакрального. Ось чому сакральне має своє джерело в механізмі «козла відпущення»²⁴. Прокляте і благословенне переплітаються, агресивність виводиться назовні, а в середині спільноти забезпечується мир²⁵. Бог і труп не розрізняються. Те, на що виливається вся агресія суспільства, є і тим, що дарує спокій та мир суспільству, яке шойно перебувало на крок від самовбивчого знищення. Жертву сакралізує перенесене на неї насильство ворогуючих сторін. Саме ж принесення жертви ще первісними народами давало жертві статус «благословеної»²⁶. Саме це Жирар і намагається сказати у своїй книзі «*La violence et le sacre*» (1972)²⁷, в якій розкривається тема насилля як невід'ємна частина священного у стародавніх суспільствах. Насилля та священне нероздільні, пише Жирар²⁸.

Саме так, не роздумуючи, мешканці Фів погодилися вважати Едипа винним у чумі. Чому його зробили винним? Бо він учинив інцест. Саме тому єгиптяни кинули до в'язниці нещасного Йосипа, повірив легенді старіючої спокусниці, яка захопилася за свою здобич²⁹. У корені людської природи лежить не інцест і не батьковбивство, як кажуть про це деякі психоаналітики, а брехливість стереотипного звинувачення. Жирар робить висновок: «Ми дуже відстаємо від Євангелій і навіть від Книги Буття»³⁰. Євангелії побудовані точно так само, як міф, але з одним винятком, який полягає в тому, що кілька людей піднімаються над натовпом і промовляють: «Це не правда! Зупиніть все! Ще не пізно! Зупиніть це! Жертва не винна!»³¹

Джеймс Аллісон, один із дослідників Жирара, пише про те, що Новий Завіт за своєю структурою є ідентичним усім іншим міфам світу: час кризи, спроба спасти ситуацію через колективне вигнання того, кого приносять у жертву, а потім полупулегальне лінчування жертви. Ця історія схожа з багатьма міфами, але є єдина відмінність: біблійна історія розповідається з протилежної точки зору, а саме з позиції жертви. Жертва оголошується

²³ Швагер, 35.

²⁴ Там само, 36.

²⁵ Там само, 38.

²⁶ Там само.

²⁷ Насилля та священне.

²⁸ Жирар, *Насилие и священное*, 30.

²⁹ Жирар, *Козел отпущения*, 169.

³⁰ Там само, 169.

³¹ Rene Girard, *Mimesis, Sacrifice, and the Bible: Conversation with Sandor Goodhart*, in *Sacrifice, Scripture, and Substitution: Reading in Ancient Judaism and Christianity*, ed. Ann W. Astell and Sandor Goodhart. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2011. – 59, 60 p.

невинною. Бог на боці жертви. Брехлива природа вбивства Христа раптом оголюється. Його насильницька смерть не принесла суспільству того нового світу і порядку, на який покладалися гонителі з їхнім девізом: «...краще для вас, щоб один чоловік прийняв смерть за людей, аніж щоб увесь народ мав загинути!» (Ів. 11:50)³².

Натовп з Пристрастей Христових дуже просто погоджується з «притягнутими за вуха» звинуваченнями, які були висунені проти Ісуса. Гонителі завжди вірять в правоту своєї справи, але насправді вони зненавиділи жертву без причини³³. Жирар перераховує сили, які наділяють смерть «козла відпущення» певним сенсом. Це завжди одні й ті самі сили. Не важливо, це охота на відьом чи прояви тоталітаризму сучасних часів. Поперше, це релігійні лідери. Потім – лідери політичні. І головне, натовп³⁴. Зазвичай спочатку ці групи діють розрізнено, але зрештою завжди об'єднуються. «Повстають царі земні, і збираються старші докупи... Ірод та Понтій Пілат із поганами та з народом Ізраїлевим...» (Дії 4:26-27). Значущість у цих груп така: від меншого до більшого. Роль релігійних лідерів є символічною. Ірод відіграє меншу роль. Вважається, що Лука (і не тільки він) включив юдейського царя в наратив Пристрастей через небажання пропустити хоча б одну з груп, які були в змозі підсилити вирок, винесений Ісусові. Можливо, прокуратор Пілат є єдиним володарем реальної влади, але натовп стоїть і над ним. Незважаючи на те що дружина радить йому чинити супротив думці натовпу, натовп у кінцевому результаті переміг і його. Аналогічну перемогу натовпу в Євангелії можна побачити й у сцені обезголовлення Івана Хрестителя (Мр. 6:14-29).

Механізм «козла відпущення» стає для суспільства настільки рятівним, що воно не може відмовитися від нього й у спокійні часи. Оберігаючи себе від руйнівного суперництва, спільнота, пише Раймунд Швагер, стає постійно залежною від «благотворного впливу механізму козла відпущення»³⁵. Це повторювання, як ми вже зазначили, відбувається через ритуальні жертвування. Ритуал жертвування, зі свого боку, є відтворенням тієї первісної події, під час якої відбувається виштовхування випадкової жертви і утворення сакральної постаті³⁶. Жертовні акти є відтворенням на взірць механізму «козла відпущення». Всі присутні беруть участь у події, мета якої – відвернути один від одного свою критику чи приховану агресію, розрядивши її на жертву і тим самим досягнувши оновлення ідеального первісного стану³⁷. Ось чому механізм «козла відпущення» рятує суспільство, яке перебуває під загрозою.

Всі міфи, подобається нам це чи ні, майже або зовсім приховано, вважає Жирар, розповідають про те, що відбулося на початку³⁸. Все людство було

³² Аллісон, 18.

³³ Жирар, Козел отпущения, 170.

³⁴ Там само, 173.

³⁵ Швагер, 37.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само, 38.

³⁸ Там само, 40

засновано на міфічному укриванні власного насилля, яке завжди проектувалося на чергових жертв³⁹. А що таке людство, запитує Жирар? Людство це завжди більшою або меншою мірою насильницьке заперечення свого насилля⁴⁰. Спільноти змогли подолати свої міметичні кризи лише тільки завдяки ритуалізації акту насилля, який урятував колектив від власного канібалізму⁴¹. Ось чому розп'яття відкриває жертвний механізм у самій своїй найбільшій бруталності. Ісус в Євангеліях представлений нам як невинна жертва колективної кризи, яка розв'язується в агресії щодо Нього. Всі групи та окремі персоналії, які мали відношення до життя Ісуса та процесу проти нього, прямо чи опосередковано були замішані в Його вбивстві: ерусалимський натовп, юдейські авторитети, римська влада і навіть його учні. Деякі зраділи, дехто відрікся, а інший просто втік або залишився пасивним⁴².

ВИСНОВКИ

Питання, яке можна порушити в Пасхальні свята, торкається не тільки Пристрастей Христових, воно є більш глобальним і звучить так: чи віримо ми в те, що сьогодні також існують козли відпущення в нашому суспільстві? Якщо вони присутні, то теж мають стати жертвами і бути вбитими? Сьогодні, пише Жирар, ті, хто більш плиткі за інших, відшукують чужих козлів відпущення (всі ми стали майстрами цієї справи), але зазвичай не бачимо своїх власних. Ніхто або майже ніхто не відчуває своєї провини в цьому.

Щоб зрозуміти величність цієї тайни, Жирар пропонує звернутися до самих себе. Хай кожний запитає себе, як у нього відбуваються справи з власними козлами відпущення⁴³. Які соціальні групи, меншини, індивіди стають козлами відпущення, на яких ми виміщаємо свій гнів? Той факт, що натовп або навіть усе суспільство може потрапити в полон своїх віктимних (від лат. *victima* – жертва) ілюзій і перебувати в полоні насильницького безсвідомого, залишається неосяжним.

Ідеї Жирара дуже важливі в контексті сучасної теології, але читаючи його тексти, можна не раз стикнутися і з вибіркоким прочитанням біблійної розповіді. Теорія відкуплення в Жирара більшою мірою концентрується на негативному боці питання і не пропонує ніякого конкретного вирішення проблеми. Теорія Жирара закликає сказати «ні» насильству, але не дає відповіді на запитання, а як саме це сказати⁴⁴. Незважаючи на те що теорія Жирара, а зокрема теорія «козла відпущення», багато чого пояснює в контексті жертви Христа, вона також має низку недосконалостей. Мінусом є те, що французький філософ щиро вважає: люди збираються в групи

³⁹ Жирар, *Вещи сокрытые от создания мира*, 202.

⁴⁰ Там само, 205.

⁴¹ Harrison. *Why do we fight? How do we stop?* 115.

⁴² Жирар, *Вещи сокрытые от создания мира*, 206.

⁴³ Жирар. *Козел отпущения*, 72.

⁴⁴ Dimovsky, p. 59.

тільки тоді, коли є хтось, кого вони можуть усі разом ненавидіти. Таку позицію навряд чи можна вважати єдино прийнятною культурологічною парадигмою. Що стосується христології, то тут аргументи Жирара, за словами Джона Мілбанка, не цілком переконливі. Звичайно ж, він має рацію, коли акцентує увагу на відмові Ісуса від насильства, але при цьому приділяє мало уваги конкретній «формі», яку прийняла ненасильницька практика Ісуса⁴⁵.

Будь там як, але слід визнати, що Рене Жирар уже давно вийшов за межі богословського дискурсу, в які його помістила його книга «Насильство і священне». Ідеї автора поширилися за межі французької літератури і культурології і знаходять відзвук тепер навіть у площині нейро-наук і еволюційної теорії. Як культурна теорія, ідеї мімізису та «козла відпущення» тією чи іншою мірою пояснюють не тільки початок архаїчних релігій і фундаменту людської цивілізації, але також і формування основних політичних інститутів нашого суспільства⁴⁶.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Швагер Раймунд. Чи потребуємо козла відпущення? – Львів: Свічадо, 2005.
- Аллисон Джеймс. Жизнь в последние времена. Иной взгляд на эсхатологию. – М.: ББИ, 2010.
- Денисенко Анатолий. В начале было убийство: Рене Жирар и преодоление секулярного. Страницы. 20:1 (2016). 113-120.
- Жирар Рене. Вещи, сокрытые от создания мира. – М.: ББИ, 2016.
- Жирар Рене. Козел отпущения. – СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2010.
- Жирар Рене. Насилие и священное. – М.: Новое лит. обозрение, 2010.
- Dimovsky Igor. "A critical Review of the notion of Violence in the Theories of atonement of Rene Girard and John Milbank: Toward a Contemporary Theory of Atonement". Osijek: ETF, 2006.
- Girard Rene. *Mimesis, Sacrifice, and the Bible: Conversation with Sandor Goodhart* in Sacrifice, Scripture, and Substitution: Reading in Ancient Judaism and Christianity, ed. Ann W. Astell and Sandor Goodhart. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2011. – 59, 60 p.
- Harrison Robert Pogue. *Why do we fight? How do we stop?* // Cynthia L. Haven (ed.) Conversation with Rene Girard. Prophet of Envy. NY: Bloomsbury Academic, 2020. 109-124 p.
- Kirwan Michael. *Girard and Theology*. London: T&T Clark, 2009.
- Milbank John. *Theology and Social Theory*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- Palaver Wolfgang. *Rene Girard's Mimetic Theory* // Political implication of Mimetic Theory. East Lansing: Michigan State University, 2013. 275-296 p.
- Taylor Charles. *A Secular Age*. Cambridge. The Belknap Press of Harvard University Press, 2007.

⁴⁵ John Milbank. *Theology and Social Theory*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 398.

⁴⁶ Wolfgang Palaver. *Rene Girard's Mimetic Theory*. 275-296 // Political implication of Mimetic Theory. East Lansing: Michigan State University, 2013, p. 275-296.